
**ГРАДИВО ЗА ИСТОРИЯТА НА
БЪЛГАРСКОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ
В ОСМАН ПАЗАР (ОМУРТАГ) ПРЕЗ
ВЪЗРАЖДАНЕТО**
(Писма на Стефан Дервентски)

*доц. д-р Вера Бонева
Шуменски университет
“Епископ Константин Преславски”*

ВЪВЕДЕНИЕ

1. Настоящата документална публикация представя *неизвестни към момента писма, свързани с просветителската дейност на османпазарския учител Стефан Байков Дервентски*. Тя включва 10 писма, писани в периода 1874-1878 г. и отправени до Петър Златев Груев¹, който по това време учителства в родното си село Върбица. Добавено е и едно писмо от Петър Груев до Стефан Дервентски.

Стефан Байков Дервентски е роден през 1849 г. в Осман пазар. Завършва местното взаимно училище и класно училище в Шумен. В периода 1871-1878 е учител в Осман пазар². Скоро след завръщането си в родния град Ст. Дервентски се ангажира с делата на местния частен революционен комитет. Името му е споменато в едно пълномощно писмо, издадено на 15 ноември 1872 г. от Васил Левски и подпечатано с печата на БРЦК. Левски назовава Стефан Дервентски *“тамошен деятел”* и препоръчва на новия председател на окръжния революционен комитет в Сливен да съгласува действията си с него³. Ангажираността му с революционните ини-

циативи е регистрирана както в официални турски документи, така и в някои ранни изследвания, базирани върху сигурни извори⁴.

Младият учител не страни и от книжовните начинания на османпазарци. Той е деен член на местното читалище. Името му се среща сред спомоществователите на една от малкото американски книги, преведени в България преди 1878 г. – *”Небесни светила или планетните и звездни минове”* от О. Митчъл (1875, превод Димитър Витанов). В периода на руско-турската война 1877/78 г. Ст. Дервентски остава в Османпазар. Това обстоятелство е регистрирано в автобиографията на Васил Атанасов Лолов от с. Медвен, който през юни 1877 г. при свое пътуване от с. Медвен към Добруджа се среща и обменя мисли с османпазарския учител⁵.

След Освобождението Ст. Дервентски е назначен за председател на Османпазарския окръжен съвет⁶. В качеството си на такъв участва в Учредителното събрание в Търново в групата на депутатите по право. През 80-те години пребивава в родния си град. Пак по това време сключва брак с Шуменската учителка Ангелина Савова. Неизвестно кога семейството се премества във Варна, където Ст. Дервентски завършва живота си.

2. Ще си позволя кратък коментар на част от информацията, съдържаща се в представените по-долу писма.

Поводът, по който се завързва кореспонденция между двамата учители е разположен привидно в сферата на деловия живот. Ст. Дервентски се занимава с разпространение на книги и вестници и предлага на Петър Груев съдействие при снабдяването на тамошното училище и читалище. От първото писмо личи, че при възникване на кореспонденцията те не се познават лично. При все това Ст. Дервентски настоява да поддържат писмовни контакти и чрез едно интелектуал-

но приятелство да укрепят крехката общност на българското учителство. "Като членове на една епархия – настоява османпазарецът, – като същи съепархиоти и като най-близки съседни не трябва да придирями приятелството: трябва винаги да сме известени от състоянието си и от състоянието на работите, които сме приели върху си да вършим, също и от състоянието на обществените ни заведения." Цитираният императив е любопитен с оглед илюстриране амбицията на възрожденската интелигенция да поддържа системни вътребългарски връзки в областите, които я касаят професионално – училището, книжнината, читалището. Амбиция, която е част от предисторията на модерните български институции, съградени в условията на чужда политическа власт.

От писма №4 и №5 става ясно, че през лятото на 1874 г. е проведен публичен изпит на девойките от османпазарското училище, обучавани от учителката Марийка Козловска. Аналогичен изпит подготвя и Ст. Дервентски за момчетата, но той се провежда по-късно. Косвени сведения за учебния процес се съдържат и в писмо №1, от което личи стремежа на османпазарския учител да съобрази програмата си с разпореденията на учителския събор в Шумен, проведен през април 1873 г. Писмо №7 е от Петър Груев до Стефан Дервентски. В него са споделени част от неволите на селския учител, свързани най-вече с материалното осигуряване на учебния процес. При все че не повествува върху подобни проблеми, кореспондентът му по всяка вероятност също ги е имал, особено що се касае до снабдеността с учебници.

В своя значителен обем кореспонденцията между двамата учители е посветена на разпространението на книги и периодични издания. По това време, както е известно, нито издателите, нито книжарите в България са създали стабил-

ни мрежи за книгоразпространение. Печатани най-вече с предварително набрани средства – спомоществователство – печатните издания се разпространяват от ръка на ръка чрез доверени хора – предимно учители. Писмата Дервентски/Груев илюстрират по особено ярък начин споменатия издателско-разпространителски механизъм. В случая представлява интерес обстоятелството, че има сведения за пътя, по който идват книгите до относително отдалечените райони на Североизточна България. От Цариград през Търново посредством члена на печатарското сдружение "Промишление" Стефан Газиев те достигат до Осман пазар, а от там се разпространяват в околните села.

Логична е и тематичната структура на изданията, достигнали до Осман пазар и Върбица. Това са предимно учебници и учебни помагала, списания и вестници. От периодичните издания са споменати вестниците "Зорница" и "Напредък", както и популярният Христо-Данов годишник "Летоструй".

Във връзка с разпространението на периодиката прави впечатление едно любопитно обстоятелство. По ред специфични причини вестниците и списанията се четат не само от техния краен получател, но практически от всеки грамотен българин, през чиито ръце преминават те докато стигнат до абоната си. Недоволството на Петър Груев, че вестникът достига до него обезформен или скъсан е показателно за споменатата ситуация. Това основателно недоволство дава причини да приемем, че реалните читатели на възрожденските издания са неколkokратно повече от броя на отпечатаните екземпляри, в който се разпространява съответния вестник или списание. Споменатото обстоятелство има съществено значение в условията на относително трудните комуникации и при сравнително високата цена на печатните материали през целия доосвобожденски период.

Цял от последните писма осветляват любопитен момент от личната биография на учителя Стефан Дервентски. По неговата инициатива в средата на 1875 г. той сменя първото си име на *Венелин*. Актът има официален характер, защото османпазарецът настоява да се обръщат към него с това име. Какви са мотивите на това подчертано ексцентрично действие? Не амбиция да се доближи чрез името си до видния българист Юрий Венелин – както предполага Петър Груев. Съвременният мотив на учителя също е от сферата на националистичните идеологеми, но той е свързан с българо-гръцката конфронтация по църковния въпрос, развихрила се с особена сила през 60-те години на XIX век. Воден от желание да не носи гръцко по произход име, той превежда името *Стефан* на *Венелин* и заключава с непоколебима категоричност: *"Ако сме българи, трябва да сме българи, ако сме гърци – да сме си таквизи до край."* От гледна точка на съвременните стереотипи и ценности ситуацията, в която един зрял мъж променя личното си име, воден от патриотични подбуди, изглежда повече от парадоксална. Тук обаче трябва да признаем, че за Възраждането тази ситуация не е нито уникална, нито странна. Георги Раковски и Стефан Богориди, Гаврил Кръстевич и Васил Левски, Георги Бенковски и Александър Екзарх – това са само част от възрожденците, сменили съзнателно лично или фамилно име, и то не по религиозни или творчески подбуди, а по идейни съображения. Любопитното в случая Дервентски е, че след Освобождението той се връща към старото си име. Дали поради административната длъжност, която заема, или поради практическото изчерпване на българо-гръцкия конфликт, породил желанието му да се именува Венелин – днес е трудно да се отговори.

Представените съждения, провокирани от кореспонденцията между върбишкия и османпазарския учители, демонс-

трират по убедителен начин факта, че традиционно смятаните за периферни аспекти на възрожденското публично битие са обвързани плътно с най-значимите тенденции на тогавашното развитие. Чрез регионалната си специфика и конкретните си персонализации политическото и културно ежедневие на османпазарските българи визуализира по убедителен начин общонационалните измерения на все по-ускоряващата се през третата четвърт на XIX век модернизация. Модернизация, навлизаща неравномерно, но необратимо дори и в пъстроетничните делиормански предели, скътали в дебрите си устойчиви късове от българската етно-политическа общност.

3. Документите са подредени по хронологически ред. Езикът им е нормализиран при максимално придържане към принципа на автентичността. Съхранени са основните им графологични, фонетични, синтактични и морфологични особености. В основни линии е запазен и външният облик на ръкописите – разчленяване на смислови части и абзаци, главни букви, скоби, подчертавания. Осъществена е лека намеса в пунктуацията с оглед доближаване на смисъла, вложен преди повече от век, до синтактичните конструкции на съвременния български език. В правоъгълни скоби са разгърнати някои съкращения или са направени добавки на съставителя, имащи пояснителен характер.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

*Писмо от Стефан Б. Дервентски до Петър Зл. Груев.
Представя се на своя колега – учител, и му предлага
посредничество за снабдяване на училището във
Върбица с учебни книги*

Ос[ман] пазар
[1]874, Май 24

Г-на Петра Златева
Върбица

Като член на това съсловие и като носите красното име учител, желая да имаме помежду си приятелско сношение, при това и кореспонденция, защото винаги има пътници [между двете селища]. Главното ми желание за такова едно приятелство е само и само до умножаваме приятелите си, защото човек само тогава живее на света като човек; [а] и да мога в нужното време да свърша някоя работа и [вие] да ми свършите.

Аз от много време насам желал съм да Ви пиша, но никога не съм смогвал, защото мисля, че призиванието ми към Вас не ще намери отзив в сърцето Ви.

Сега ся осмелявам и Ви пиша, като обичам да вярвам, че не ще сторите ни най-малко немарение към призиванието ми, а драговолно ще ся отговорити за приемванието на п[исмо]то ми. Ако и да не сме ся виждали лично, ако и да не сме имали честта да разговаряме писмено, но аз винаги съм попитвал за Вас вашите съселяни, като в същото време Ви съм и поздравлявал писмено. Не зная навярно дали сте приемали поздравленията ми и дали сте даже известени от нас. Като членове на една епархия, като същи съепархиоти и като най-близни съседи не трябва да придирами приятелст-

воту: трябва винаги да сме известени от състоянието си и от състоянието на работите, които сме приели върху си да вършим, също и от състоянието на обществените ни заведения.

Смея да Ви попитам и задължа да ми отговорите [за следното]. Понеже засега в чит[алищната] библиотека като ся намерят доставени всичките учебници за училището, според каквито учебници излага преславската обща програма⁷, то ако имате нужда от някоя книга пишете ми, за да Ви проводя и [ще Ви] провождам винаги. Това е за Вас много добро, защото когато поищити, може на час[а] да ви са изпроводят. А не както да очаквате или от Търново, или от другаде. Вий знайте [как е]!

След като принесе приличните си приятелски поздравления, моля Ви да [ме] извините за отежчението, което ви причиних от дългото ми разправяние.

Съм приятелят Ви
Стеф[ан] Б. Дервентский

ДА-Шумен,
ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 14-15.

Ръкопис.
Оригинал.

№ 2

Писмо от Стефан Б. Дервентски до Петър Зл. Груев.
Изпратил поръчаната карта по свой съгражданин

Осман пазар,
[1]874, май 7

Господине Петре Груев

В[ъв] Върбица

На 5 того мина през града ни османпазарецът г-н Ст. П. Газиев⁸, който ми остави тая карта "Палестина", за да Ви я изпратя, понеже Вашите съселяни били поръчали няколко

карти, от които само тази била готова. А останалите щял бил незабавно да ги изпрати от Търново.

Споздравление съм
приятелят Ви
Стеф[ан] Б. Дервентский

ДА-Шумен,
ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 16.

Ръкопис.
Оригинал.

№ 3

*Писмо от Стефан Б. Дервентски до Петър Зл. Груев.
Разсъждава върху ценността на приятелството;
очаква да бъде изпълнена поръчката за географски карти*

Осман Пазар
[1]874, юний 6

Господине П. З. Груев!

В[ъв] Върбица

Приятелю, Приятелското Ви [писмо] от 4-того с неизказано благодарение приех. Радвам ся, че и Вий обичате още повече да имате с мене завинаги приятелско сношение. Воистина и тъй трябва да сме свързани помежду си като с електричество, но като няма и електричеството добър проводник, не може да заслужи⁹. Също и приятелството е подобно на него. Докато отпърво са не пробуди искрата за приятелство, приятелството не може да бъде – било писмено или разговорно. Тогавя то прилича на обсипан с пепел огън, който додето не разровиш не [го] познаваш какъв е.

Пишете ми за карти. Аз обадих на бай Стояна, че те не ще заслужат [интерес], защото са съдрани. Да ги пригласим внимателно още веднъж, отговаряте Вий.

Ако ли не ще заслужат, тогава, според угълномощаванието Ви ще пиша на Газиев, понеже и аз има наскоро да му пиша.

Колкото за отбивите¹⁰, засега не мога решително Ви каза; но тая неделя като се съберат [в]сичките чит[алищни] членове, ще им тогава предложи; те каквото кажат – отговарям Ви.

Засега сбогом, приятелю. Бъдете задоволни от толкова ти ми поговорки, защото бързам.

Приятелят Ви
Стеф[ан] Б. Дервентски

ДА-Шумен,
ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 17.

Ръкопис.
Оригинал.

№ 4

Писмо от Стефан Б. Дервентски и Марийка Козловска
до Петър Зл. Груев.

Канят го да присъства на годишния изпит на ученичките

Осман Пазар,
[1]874, юлий 25

В[ъв] Върбица

Приятелю Петре З. Груев!

Понеже тая седмица ще имаме изпит само за ученичките, умолявате се да заповядате утре да присъствувате.

С поздравление сме
приятелите Ви
Стеф. Б. Дервентски и
М. К. Козловска¹¹
(учителка)

ДА-Шумен,
ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 18.

Ръкопис.
Оригинал.

№ 5

*Писмо от Стефан Б. Дервентски до Петър Зл. Груев.
Изказва съжаление, че върбишкият учител не е доишъл на
годишния изпит; очаква поръчки за книги*

Ос[ман] пазар
[1]874, юлий 25

Достауважаемий ми приятелю
П. З. Груев!

Искренно-приятелското Ви честно [писмо] с неизказанно благодарение приех и сега както е отпреди ми спеша да Ви отговоря.

Приятелю! Още повече щях да се зарадвам ако бяхте дошли за изпита, но тъй трябало било да стане. На това никоий не е виноват.

Бележите ми, че сте щели да ми пишити за книги; не зная за какви, за да Ви ги изпратя. Можити пак незабавно до ми пишити, за да Ви ги изпратя. Нямам на тоя ред никакво известие от Ст. П. Газиев за картите. Види са да не са още пристигнали.

Приемете приличното ми приятелско
поздравление и съм приятелят Ви

Ст. Б. Дервентски

ДА-Шумен,
ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 19.

Ръкопис.
Оригинал.

№ 6

Писмо от Стефан Б. Дервентски до Петър Зл. Груев.
Дава сведения с какви книги за разпространение
разполага; съобщава, че изпита на девойките
е минар успешно

Ос[ман] пазар,
[1]874, август 1

Любезний ми приятелю!

Приятелското ти [писмо] от 30-[ти] миналого приех.
Съдържанието му като разумях Ви отговарям.

За които книги ми пиштите – сичките ги нямам, но бъдете
спокойни, аз писах сега на Газиев да ги изпрати. Защото до
сега не му бях писал, понеже Вий не ми бяхте решително
подали, че ще Ви трябват. Писах му и за картите.

Колкото и каквито [книги] имам сега Ви пращам; които
са:

5 ек[земпляра]	Сл[авянска] грам[атика]	x 16	= 80
1 "	Зем[леописание] голямо	x 13	= 13
1 "	Пр[авославен] катихизис	x 9	= 9
3 "	Бащ[ин] язык	x 5	= 15
8 "	Зем[леописание] крат[ко]	x 3	= 24
			141

Сто и четиридесет и един [гроша] задлъжнях.

Ако цената Ви се види извънредна, аз Ви отстъпвам още
по 1/2 пара от [в]сичките, защото и аз тогава печеля по 4 гр.
Вий можете каза, че земам по 10 % от същия. Наистина,
приятелю, е тъй, но пък знаете ли колко разноски правя
докато ги внесе. Но и за да не Ви прекършвам хатъра, отстъп-

вам още по 20 пари и отстъпка не правя тогава. Вий ще спечелите още повече от мене.

Честитя Ви за новото сгодяване. Дай Боже да е на хаир.

Изпита ся свърши в два дни. Много добре отговориха ученичките. Забележват, че аз нямах изпит, според както мислите, но само учителката [е имала изпит]. Аз ще правя изпита си, ако е рекъл Бог, по Възкресение.

Недейте вързва кусур на писмото ми, защото много набързо го писах.

Поздравлявам Ви и съм
приятелят Ви
Ст. Б. Дервентский

ДА-Шумен,

ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 20-21. Ръкопис.

Оригинал.

№7

Писмо от Петър Зл. Груев до Стефан Б. Дервентски.

*Споделя учителските си неволи и дава сведения за
издания, получавани с посредничеството на
османпазарския си колега*

Върбица,

31 декември 1874

Г-не С. Б. Дервентский!

Отколе не сме си писали; много пъти съм се канил, но по причина най-много на немарливостта не съм Ви писал. Но сега, като ми се отвори случай, рекох да напиша тези няколко редовце, за да Ви ги поднеса приятелски. И тъй, понастоящем аз съм твърде добре, но май взе да ми се насища душата от учителството, а особено на нашето село, дето не дохожда ни

един да надникне в училището да види какво правим и трябва ли нещо не [трябва] ли; тъй щото 1 1/2 година ще стане още карта няма, [няма и] табла. На едни от децата изоставих землеописанието, [за] да не губят ума си без карта. Още вратата, прозореца разглобени; децата ще се повредят от студа. Нашите хора, които са уж над тези работи, само по тяхна давия и печелба бягат, а училището, от което трябва да ожидаваме сладки бъдещи надежди (!), то стои ни живо, ни умряло. Таквизи са, приятелю, работите, които карат човека да проклена и българския род, и него си, че се е случил Българин. Но "търпи душо, черней кожо"!

Писах за "Зорници" за новата година, за които белязах на редактора да ги изпровожда през Вас, затова [да] имате грижа в пристигането им (които ще са по 22 листа от същия брой) да ни ги изпровождете с време. Нашите хора май не им дохожда на ум таквоз нещо, ами Вий им ги давайте!

От [вестник] "Напредък" 17 брой не е дошъл в селото ни, а някои съвсем късно дойдоха, и то опършивяни, а единия – скъсан. Добре би било да не се случва тъй. Ако пратя в града Ви таквизи вестници, поне Вий сами ги прочитайте без да влизат на други през ръцете.

Писахми на г. Марин Бенли¹² за един вестник. Ако сполучим да ни ся проважда, и той чрез Вас ще дохожда.

Засега свършвам и като Ви поздравявам искрено
оставам Ваш
Петър З. Груев .

ДА-Шумен,
ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 22.

Ръкопис.
Оригинал.

№ 8

*Писмо от Стефан Б. Дервентски до Петър Зл. Груев.
Изпраща му вестниците "Зорница" и "Напредък"*

Ос[ман] пазар,
[1]875, януарий 3

Г-не Петре З. Груев!
гр. Върбица

С надежда, че не ще видите за неприлично, одързостих ся и [в]зех една брой от в. "Зорница" нарочно за това, [за] да науча песента, която съзрях в него. Щом изпълня желанието си, ще Ви го пратя незабавно. Пращам Ви заедно и 22 брой [на вестник] "Напредък".

С поздравление и честитяване [на] новата [18]75 година
съм

приятелят Ви
Стеф. Б. Дервентский

*ДА-Шумен,
ф. 99к, оп. 1, а. е. 78, л. 23.*

*Ръкопис.
Оригинал.*

№ 9

*Писмо от Стефан Б. Дервентски до Петър Зл. Груев.
Изпратил му е вестниците; избрал си е
ново име – Венелин*

Осман Пазар, [1]875, март 24

Господине Петре Зл. Груев!
В[ъв] Върбица

С приносящий п[и]с[ъ]м[е]то ми ще приемните неделните вестници "Источно време" и "Напредък". Ако Ви е

подотегнало малко за нередовното им следване, това отдайте на няманието на пътници. Вярвам досега да сте приели [в]сичките броеве напреде, освен един – 7-ий брой от "Напредък".

Поздравление от
приятелят ви
Венелин Б. Дервентский

П.П. Честитете ми новото име.
Същият

ДА-Шумен,
ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 24.

Ръкопис.
Оригинал.

№ 10

Писмо от Стефан Б. Дервентски до Петър Зл. Груев.
Получил е парите за сп. "Летоструй";
разяснява мотивите за преименуването си във Венелин

Осман пазар,
[1]875, юний 5

Господине Петре З. Груев
В[ъв] Върбица

Приятелското Ви [писмо] от 4 того приех заедно с едно друго до ... писмо и с 11 1/2 гр. – 10 от тях за "Летоструя", а 1 1/2 за писмото.

За житието на св. Кирил и Методия съм писал и ще пиша пак тази седмица с пощата.

Благодара за честитяването Ви на новото ми имя, но има нещо прекалено, което не очаквах и не мислях да чуя от Вас.

За сичко, прочее, благодаря. Ний, особено аз, не можем ся по никакъв начин сравни с този гениален, славен и мъдър историк-писател. А името, което съм си отпосле наложил, не е турено по подражание на някой такъв философ като Юрия Венелина, когото Вий ми посочвате!? Не! Далеч [е] от мене тая мисъл, приятелю! Вий по-напред помислете [какво е] първото ми име – Стефан, от чия народност има коренът си [то], та онова съществително българско име вижте какво означава и тогаз ще намерите, че това име ми е право¹³, толкова повече, че [е] по нашия народен език, отколкото на гръцкия. Да не Ви ся зловиди това, което Ви разправям, понеже мя питате за целта на променяването. Ако сме българи, трябва да сме българи, ако сме гърци – да сме си таквизи до край.

Извинете, приятелю! Който много хоратува, много ся излъгва, но понякога обстоятелствата карат човека да хоратува.

Като принеса приличните поздравления на поздравляемий Ви, в същото време и моите без повече съм приятелят Ви
Венелин Б. Дервентский

*ДА-Шумен,
ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 26а.*

*Ръкопис.
Оригинал.*

№ 11

*Писмо от Стефан Б. Дервентски до Петър Зл. Груев.
Приема поздравления – вероятно за длъжността
председател на османпазарския окръжен съвет;
дава сведения относно някакъв административен въпрос*

*Осман пазар,
1878, 26 априлий*

Приятелю П. З. Груев!

Приех писмото Ви. Благодаря за честитяванието и отговарям, че то ма задължава.

В правителствата не се гледат вече книги, но подписи. Ти можеш за напишеш записа си на проста книга, само да има подписи – чисти, добри и сигурни.

Без повече [подробности] с поздравление съм

приятелят Ви

Ст. Б. Дервентский

ДА-Шумен,

ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 29.

Ръкопис.

Оригинал.

БЕЛЕЖКИ

1. **Петър Златев Груев** (1852-1890) е роден във Върбица. Учителства в Нови пазар и Върбица. Извън преподавателската си дейност се изявява като фолклорист, общественик, музикален деец. Добре зарпазеният му личен фонд се съхранява в Държавен архив - Шумен под № 99к. – **А. Моцев, П. Динев.** Петър Златев Груев. Културно-музикална и обществена дейност. – Известия на института за музика. Т. 10. С., 1964, 23-96; **К. Бойчева.** Възрожденецът от Върбица (учителят Петър Златев Груев). – *Читалище*, 1983, кн. 12, с. 21.

2. **Долапчиев, Ст.** Фондация "Веселина Дервентска – д-р Тодор Михайлова" в културния живот на България. – В: *Омуртаг и Омуртагския край*. Т. 1. Варна, 1999, с. 374.

3. **В. Левски.** Документално наследство. С., 1973, с. 232.

4. **Маждракова-Чавдарова, Ог.** Град Омуртаг през епохата на Възраждането. – В: *Омуртаг и Омуртагския край...*, с. 127, 159.

5. **НБКМ-БИА**, П В - 10458.

6. *ДА-Шумен*, ф. 99к, оп. 1, а.е. 78, л. 27.

7. Тук става дума за решенията на учителския събор в Шумен, прощел се през април 1873 г. и постановил обща програма на учебните изпитания в Преславска епархия. – **Н. Жечев**. Учителският събор в Шумен през 1873 г. – *Народна просвета*, 1962, кн. 2, 77-89; **М. Пенкова**. Учителският събор в Шумен и резултатите от неговите решения.

Известия на държавните архиви. Кн. 19, С., 1970, 157-189.

8. По това време **Стефан П. Газиев** е книжар в Гърново. Член е на Българско печатарско дружество "Промисление". – *НБКМ-БИА*, П Д 1910, 2046; *Турция*, г. VIII, бр. 26 от 12 август 1872.

9. В смисъл "да послужи".

10. Тук вероятно става дума за някакви проценти от цените на разпространяваните книги.

11. **Марийка К. Козловска** е учителствала в Ямбол, Айтос, Осман пазар. – **Н. Стаматов**. Айтоско първоначално училище. – *Юбилеен сборник 50 години от освобождението на Айтос*. Айтос, 1978, с. 17.

12. Шуменецът **Маринчо Бенли** (1809–1875) от десетилетия е емигрант във Влашко. Той е богат търговец, който от началото на 60-те години до смъртта си редовно отделя средства за развитие на селското образование в региона, включително и за абонамент на местните читалища за български издания. – **Г. Ст. Георгиев**. Маринчо Бенли. – В: *Малко познати имена*. С., 1983, 109-111; **Н. Жечев**. За просветното дело в Шумен и Шуменско през Възраждането. – *Известия на държавните архиви*. Т. 32. С., 1976, 111-113; **Н. Жечев**. Възрожденският учител и книжовник Райко (Рапко) Илиев Блъсков 1919-1884. С., 2001, 57-59.

13. В случая Ст. Дервентски има предвид семантиката на гръцкото име **Стефан** (венец) и обяснява акта на преименуването като обикновен превод на български език. – **Н. Ковачев**. Честотно-etimологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия. В. Гърново, 1995, с. 489.